

УДК 725.87

кандидат архітектури, доцент Ніканоров С.О.

*Кафедра Основ архітектури та архітектурного проектування
Київський національний університет будівництва та архітектури*

АРХІТЕКТУРА КОМПЛЕКСІВ ВІДПОЧИНКУ В ПРИРОДНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація: в статті розглянуто роль навколишнього середовища та кліматичних умов при проектуванні та будівництві рекреаційних, туристичних та комплексів відпочинку, зокрема в Причорномор'ї України.

Ключові слова: рекреаційні комплекси, туристичні комплекси, природо-кліматичні фактори, архітектурно-художні рішення, рельєф, ландшафт, архітектурно-планувальні рішення, композиція.

Будівництво комплексів відпочинку на Причорноморській території України вимагає від проектувальників витримувати якісний рівень проектування з урахуванням характеру рельєфу та існуючої забудови узбережжя [6].

Величезна роль закладів для відпочинку людей пов'язана зі створенням найліпших умов для активного та пасивного відпочинку людей, покладає на наукову та практичну діяльність архітекторів особливу відповідальність. Перед ними постають найважливіші завдання створення архітектури, яка має високий якісний рівень функціонально-планувальних, економічних та архітектурно-художніх рішень незалежно від «унікальності» споруди.

Соціально-економічні умови, які впливають на розвиток рекреаційних комплексів, і відзначені в цьому зв'язку позитивні сторони та недоліки практики проектування і будівництва, особливо в галузі розміщення і потужності (місткості) ВТК, виявляють ряд причин сучасного незадовільного стану будівництва.

Основними з них слід вважати застарілі принципи проектування з «поштучною» прив'язкою типових проектів (при певному тиску замовника на вибір типу будівлі та її розміщення), а також відсутність нових типів комплексів, що ґрунтуються на сучасному плануванні та технології.

Перед архітектурною наукою постає завдання пошуку нових типів рекреаційних комплексів, які б враховували швидкозмінні соціальні, функціонально-технологічні та технічні умови і сприяли б взаємодії архітектури громадських будівель і навколишньої забудови.

Для вирішення цього завдання висувається ряд вимог, які можна звести до таких:

- внутрішньовидова універсальність рекреаційних комплексів. Ця вимога ґрунтується на застосуванні гнучкого планування і трансформації приміщень, може вирішити проблему суміщення фізичного та морального старіння будівель;

- варіантність об'ємно-планувальних рішень, що є висхідною позицією нової методики проектування;

- підвищення архітектурно-композиційних якостей будівель і комплексів та ув'язка їх з навколишнім житловим середовищем і планувальною структурою міста. Врахування цих умов вимагає переходу на збільшення місткості будівель і створення значних багатофункціональних рекреаційних комплексів, застосування пластичних засобів архітектури та інтенсивного колірного рішення. Ці якості допоможуть рекреаційним комплексам стати архітектурними акцентами в забудові Причорноморського узбережжя України [2, 6].

Природо-кліматичний фактор – справляє вплив на формування водно-туристичних комплексів, уповільнює чи прискорює темпи їх розвитку. У своєму природному стані умови не завжди задовольняють потреби, що зростають при формуванні комплексів. Тому люди перетворюють і змінюють їх.

Людина є найбільш потужним фактором зміни географічного середовища. Але масштаби, характер і форми цих змін залежать від рівня техніки та громадського устрою.

У свою чергу, географічне середовище неабияк впливає на розвиток суспільства. Історія людства – наочний приклад того, як умови середовища та обриси поверхні планети сприяли чи, навпаки, перешкоджали розвитку людства.

Природо-кліматичні умови та, головним чином, рельєф місцевості обумовлюють напрямок туристичних маршрутів, їх складність, тривалість і т. п.

Клімат, як відомо, справляє прямий вплив на організм людини, та зміни його у міру підвищення абсолютних позначок місцевості визначають комфортність, а іноді й можливість перебування людини в тому чи іншому районі. На висоті до 2000 м людина знаходиться «в зоні індіферентності», яка не викликає помітних реакцій в організмі; від 2000 до 4000 м – «в зоні повної компенсації», коли зрушення, що відбуваються в організмі, можуть повністю відновитись; вище 4000 м починається «зона неповної компенсації», коли у людини з'являються відчутні ознаки гіпоксії (недостача кисню) і виникає ряд розладів організму. На абсолютних висотах 2000 – 4000 м жителі рівнини, які не пройшли активної акліматизації протягом 3 – 5 днів на меншій висоті, не в змозі переносити фізичне навантаження середньої важкості, необхідне при активному відпочинку у водно-туристичних комплексах.

При оцінці кліматичних умов району для розміщення туристичних комплексів слід урахувувати також тривалість сонячного випромінювання. Як відомо, інтенсивність сонячної радіації залежить від висоти сонця над горизонтом. З підняттям у гори інтенсивність радіації зростає внаслідок зменшення маси та збільшення прозорості атмосфери. У гірських місцевостях, крім висоти, на радіаційний режим суттєвий вплив справляє орієнтація схилів та їх крутість [7].

На думку більшості дослідників давньої та середньовічної історії України, геодетерміністичні фактори: кліматичні умови, ґрунти, ліси, річки, вододолі, ландшафти – протягом тисячоліть були дуже важливою умовою життя давніх українців, їх цивілізованого прогресу, формування засад державності. Підкреслюючи їх значення, видатний історик В. О. Ключевський зауважив, що умови є тією силою, що тримає в руках колиску кожного народу.

Гідроресурси, як необхідна умова для розвитку водно-туристичних комплексів, подані водними ресурсами та іригаційними спорудами. До водних ресурсів відносяться: моря, річки, озера, водоспади, мінеральні джерела. До іригаційних споруд – канали, водосховища.

На архітектурно-планувальну та об'ємно-просторову організацію ВТК впливають умови їх розташування на Причорноморському узбережжі України.

Особливе значення надається містобудівному розміщенню ВТК: поблизу центру міста чи на його околиці, поблизу визначних пам'яток чи транспортних вузлів, у приміській чи парковій зоні відпочинку.

Розташування ВТК поблизу міста потребує об'єднання з архітектурним ансамблем найближчих вулиць, площ, міських будівель. У той же час, ВТК може бути архітектурним акцентом у забудові Чорноморського узбережжя.

Розташування ВТК на узбережжі поблизу міських паркових ансамблів поєднує туризм і відпочинок на фоні визначних пам'яток і природи [10].

Архітектурно-композиційні зв'язки між окремими структурами ВТК, які забезпечують виконання основних функцій на території комплексу, визначають основні види архітектурно-планувальних рішень:

- блокова композиція ВТК (рис. 1.А) може бути розосереджена або зблокована, передбачає розміщення основних функціональних структур і житлової структури в різних об'ємах на одному рівні, з розвитком по горизонталі (одноповерхова);
- централізована композиція ВТК (рис. 1.Б) передбачає розміщення основних функцій в різних об'ємах на одному або різних рівнях, з розвитком житлової структури по вертикалі (багатоповерхова або подіумна). Централізована композиція ВТК з розміщенням основних функцій (адміністративно-побутової структури, харчування, водно-розважальної зони) в різних об'ємах на

одному чи різних рівнях є основою для житлової структури ВТК, розвинутої по вертикалі, та більш доцільна у порівнянні з *блоковою композицією*, оскільки:

- забезпечує пішохідну доступність усіх структур, дозволяючи виключити внутрішній автотранспорт (крім епізодичних проїздів і розміщення сходово-ліфтових комунікацій);

- приводить до централізації закладів культурно-побутового обслуговування, що дуже доцільно як з точки зору функціональної організації відпочинку, так і з економічної, оскільки дозволяє застосовувати укрупнені показники при розрахунку закладів обслуговування і розширити їх номенклатуру;

- концентрація забудови ВТК скорочує протяжність транспортних та інженерних комунікацій, також приводить до їх централізації;

- централізована композиція і компактне зонування забудови дає значний естетичний ефект [5].

Просторову організацію ВТК необхідно взаємно пов'язувати з навколишнім ландшафтом (рис. 2), характер якого впливає на вибір прийомів взаємозв'язку з архітектурою:

- 1) вписування архітектури ВТК у ландшафт або повторення рельєфу – як гармонійне злиття з ландшафтом або рельєфом (рис. 2 – 1, 2, 3);

- 2) протиставлення архітектури ВТК ландшафту або рельєфу, при цьому домінантою може бути або ландшафт, або будівлі та споруди ВТК (рис. 2 – 4, 5);

- 3) вільне розміщення будівель і споруд ВТК (рис. 2 – 6).

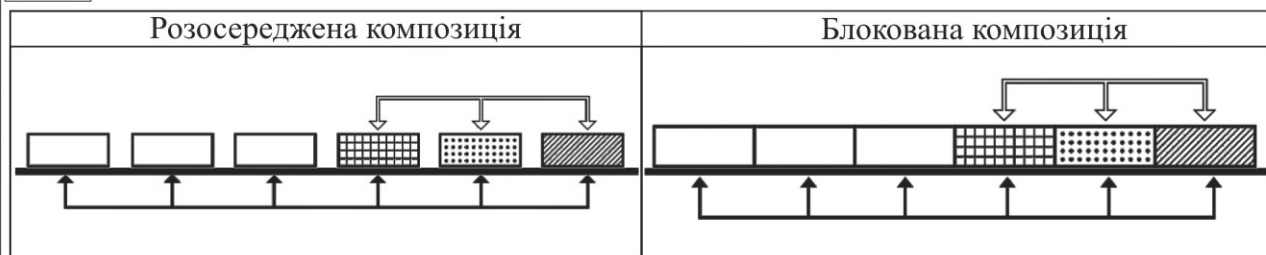
Узагальнення характерних особливостей народної архітектури України та аналіз зарубіжного досвіду проектування і будівництва в галузі створення комплексів відпочинку і туризму на воді, визначають основні принципи об'ємно-просторової організації ВТК, які викладені нижче.

Концентрація забудови (інтенсифікація використання рекреаційної території). Намагання отримання найбільшої щільності, а, отже, вивільнення території – як один з принципів сучасного містобудування – в умовах загального дефіциту придатних для забудови територій в рекреаційних районах зі складним рельєфом набуває особливого значення.

Тільки при інтенсивній концентрації забудови можна досягти збереження природного середовища, організації великих відкритих і зелених просторів. Утворювана при цьому компактна групова форма менш «агресивна» в пейзажі, ніж забудова окремими ізольованими корпусами [1].

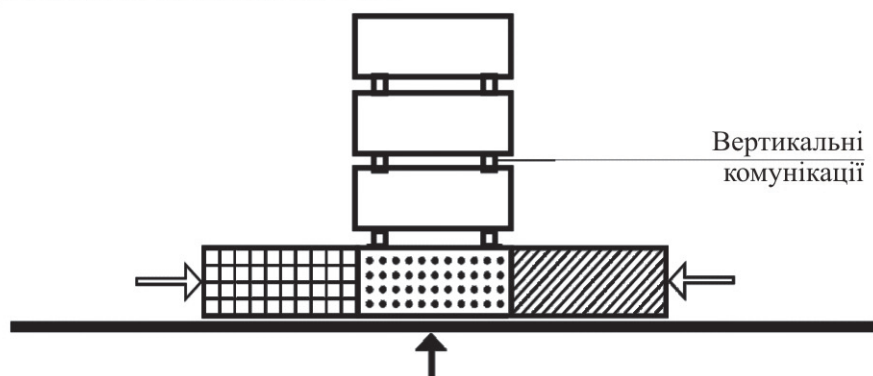
А

Блочна композиція ВТК

Б

Централізована композиція ВТК

↑	Головний вхід		Адміністративно-побутова структура		Житлова структура
↑	Службовий вхід		Водно-розважальна структура		Підприємства харчування

Схема вертикального функціонального зонування на прикладі рекреаційного комплексу “Ем Ла Плань”. Архітектор: Мішель Безансон (Франція)

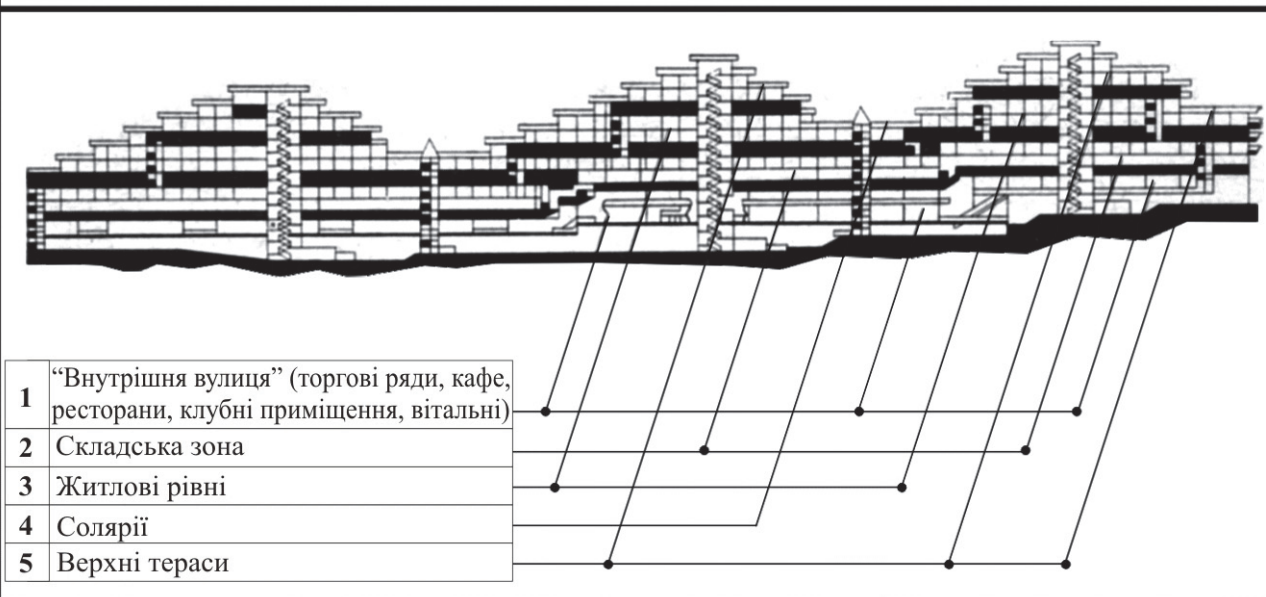
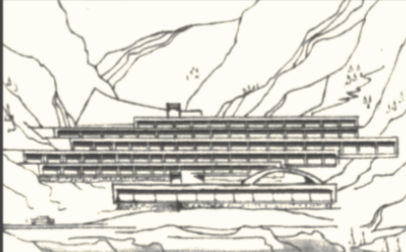
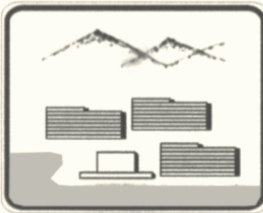

Рис. 1.

Об’ємно-планувальна структура основних елементів ВТК

①		Вписування об'єкта в ландшафт АР Крим, Україна. Комплекс відпочинку "Прибережний". ЦНДІЕП ЛІКУВАЛЬНО-КУРОРТНИХ БУДІВЕЛЬ
②		Вписування об'єкта в рельєф АР Крим, Україна. Комплекс відпочинку на 430 місць. ЦНДІЕП ЛІКУВАЛЬНО-КУРОРТНИХ БУДІВЕЛЬ
③		Злиття з рельєфом АР Крим, Україна. Комплекс відпочинку. Московський архітектурний інститут
④		Контраст з ландшафтом АР Крим, Україна. Комплекс відпочинку "Голуба затока" КИЇВНДІПмістобудування
⑤		Домінанта об'єкта АР Крим, Україна. Комплекс відпочинку "Скельний" ЦНДІЕП ЛІКУВАЛЬНО-КУРОРТНИХ БУДІВЕЛЬ
⑥		Вільне розміщення АР Крим, Україна. Комплекс відпочинку "Донбас" на 1200 місць ЦНДІЕП ЛІКУВАЛЬНО-КУРОРТНИХ БУДІВЕЛЬ

Рис. 2. Прийоми архітектурно-планувальної та об'ємно-просторової організації туристичних комплексів в умовах Причорномор'я України

Модулювання та інтегрування об'ємно-просторових форм. *Метод застосування типізованих одиниць* базується не на механічній їх комбінації, яка може спричинити появу схематизму і монотонності. Він не виключає основних закономірностей архітектурної композиції, де при її формуванні об'ємно-планувальна одиниця стає визначальною. Це своєрідний «пропорційний модуль», що створює основу оптимальних співвідношень цілого та його частин.

Кожний об'єкт стає частиною свідомо скомпонованого архітектурного ансамблю, який можна розвивати, додаючи нові елементи. Об'єднувальними в композиції будуть блоки обслуговування, що мають інший характер, ніж житлові структури.

Різноманітність і багатство просторових відношень, які можуть бути розвинені в «інтегрованому» комплексі, недоступні для традиційного методу групування з окремих ізольованих об'єктів, коли неповторні особливості рельєфу, як правило, не виявляються [3, 11].

Досвід французьких архітекторів Канділіса, Жозика, Вудса, а також П. Боссара, Ж. Барде, А. Майєра, польського архітектора О. Хансенна, іспанця М. Сафді зі створення суцільної тканини з індивідуальних елементів (осередків) з успіхом може бути застосований у рекреаційному будівництві. При такому типі забудови (з високою щільністю) можливо досягти індивідуалізації вигляду тимчасового помешкання. Наявність потужної промислової бази, розвиток транспорту та мережі доріг дозволить налагодити велике серійне виробництво повністю обладнаних житлових осередків – одиниць, що транспортуються із заводу безпосередньо на ділянку та збираються з мінімумом трудових затрат.

Цей метод є дуже ефективним у рекреаційному будівництві ВТК, де житловий фонд являє собою корпуси зі структурою типізованих осередків [5].

Лінійний розвиток об'ємно-просторової структури. Прикладом такого розвитку, може служити проект комплексу відпочинку на Причорноморському узбережжі Криму (рис. 2 – 3). Аналогічне до автомобільних доріг і залізниць лінійне розташування комплексу органічно вписується в окреслення вздовж узбережжя і в ландшафт гірської місцевості Причорномор'я. Динамічність рішення полягає в тому, що силует ВТК повторює лінії гірської гряди, а його контури – рельєф місцевості. Характер пластичного рішення об'єктів більшої протяжності змінюється у залежності від призначення і внутрішнього планування.

Лінійна система, що оперує лише однією артерією комунікацій, внаслідок мінімального втручання у природу в найбільшій мірі дозволяє її зберегти.

Функціональне зонування по вертикалі. Як приклад розглянуто схему вертикального функціонального зонування рекреаційного комплексу «Ем Ла Плань» (рис. 1). Вертикальне функціональне зонування ураховує те, що окремі

функціональні процеси мають різні санітарно-гігієнічні вимоги. Бажано повне виключення організації функціональних процесів на поверхні землі, крім території пляжної зони ВТК, а здійснення їх на піднятих рівнях із застосуванням великопрогонових конструкцій, що забезпечує природний рух повітряних потоків і є важливим для територій, де спостерігається велика інтенсивність циркуляційних процесів [9].

В умовах узбережжя гірського Криму важливим є урахування світлового клімату. Значний вплив на характер інсоляції території мають гірські хребти. Перекриваючи більшу частину горизонту, вони перешкоджають проникненню сонячних променів у гірські долини.

Тривалість сонячного опромінення долин і присхилкових ділянок залежить від форми поперечного перерізу елементів гідрографічної мережі та їх орієнтації по сторонах світу. В залежності від цих умов у долинах та ущелинах можуть утворюватись зони тривалого затінення, несприятливі для відпочинку. Ці особливості також ураховує вертикальне функціональне зонування комплексу з розміщенням зони житла у верхніх рівнях, що забезпечує її сприятливу інсоляцію та аерацію. Крім того, необхідна акустична ізоляція конструкцій та виділення автостоянок і трас обслуговування у замкнуті, ізольовані системи.

Організація «центрального ядра». Прикладом такої організації, може служити проект комплексу відпочинку «Скельний» на Причорноморському узбережжі Криму (рис. 2 – 5). Виразність рішення ВТК забезпечується створенням *потужної домінанти*, де фокусується центр просторової системи.

Наявність в архітектурному ансамблі чітко виражених головних і другорядних елементів є одним з найважливіших факторів і неодмінною умовою єдності композиції та основою її художньої виразності [9].

Визначаючи архітектурно-просторову композицію ВТК, *центральне ядро* несе також соціальну функцію, створюючи середовище, яке сприяє спілкуванню людей, здійсненню духовних контактів. Заклади культурно-пізнавального, торгового, адміністративного призначення об'єднуються у центральне ядро.

Функціонально-масштабний зв'язок між усіма елементами композиції є, таким чином, ефективним засобом досягнення архітектурної виразності ансамблю ВТК.

Терасування. Прикладом такого прийому може служити проект комплексу відпочинку «Прибережний» на Причорноморському узбережжі Криму (рис. 2 – 1). Застосування терасованої забудови в умовах складного рельєфу Причорномор'я, має великі переваги.

Така забудова доречна для всіх кліматичних зон на різних схилах місцевості, легко піддається типізації та індустріалізації. Терасоподібна забудова на великих схилах забезпечує ізолюваність приміщень, не обмежуючи виду на навколишній ландшафт. Така забудова дозволяє зменшити обсяг земляних робіт при будівництві.

Терасоподібна забудова ВТК являє собою структуру, яка гармонійно поєднується з природою, вирізняється високою щільністю тимчасового населення при збереженні необхідної комфортності проживання. На великих схилах (понад 20 %) вона набуває економічних якостей багатоповерхової забудови. Безперервне повторення ярусів у вертикальному напрямку, а також багаторядне блокування по горизонталі підвищують щільність, не порушуючи гігієнічних і планувальних якостей житлових осередків. Забудова вирішується у вигляді розпластаної по схилу безперервної структури, яка огинає виступи скелі та земельні ділянки схилу.

Може рекомендуватись також змішана забудова – поєднання терасної з басейнами і спортивними майданчиками та багатоповерхової забудови. Перевага віддається південним схилам. Заклади обслуговування розташовуються, як правило, у нижньому чи верхньому рівні терасної структури на суміжжі з під'їзними дорогами [9, 10].

Як основний принцип архітектурно-просторової організації ВТК пропонується принцип максимального злиття та об'єднання структур комплексу з прибережною зоною з метою створення найбільш комфортних умов відпочинку та формування єдиного середовища.

Взаємозв'язок спортивних споруд і спорядження з житловими будівлями та спорудами для обслуговування, з Причорноморським узбережжям і навколишнім ландшафтом дозволяє створити специфічний архітектурний ансамбль, властивий тільки Причорноморській рекреації.

Комплекс повинен бути виконаний з віддзеркаленням географічних і кліматичних факторів, а також національних архітектурних форм і традицій, але не механічно взятих зі спадщини минулого, а творчо опрацьованих на підставі сучасних вимог у технічному та естетичному відношенні. Необхідно створювати органічний зв'язок комплексу з місцем його розташування, з природними умовами та із сусідньою забудовою, тобто, необхідним є забезпечення належної ансамблевої гармонійної єдності, а також єдності та відповідності загальної архітектурної форми комплексу його конструкціям [4].

Література

1. Барановский М. И. Туристские базы. М.: 1976. – 293 с.
2. Вавилова Е. В. Экономическая география и регионология. М.: Гардарики, 1999. – 166 с.
3. Духовный В.И. Мотели и кемпинги. М.: 1975. – 213 с.
4. Карро В. М., Марголин А. Г. Конструкции гражданских зданий. – М.: Стройиздат, 1965. – 488 с.
5. Ле Корбюзье. Архитектура XX века. Пер. с франц. – М.: 1970. – 302 с.
6. Мальска М.П., Худо В. В., Цибух В. І. Основи туристичного бізнесу. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 246 с.
7. Максимов О. Г., Ополовникова Е. А. Горно-рекреационные комплексы. – М.: Стройиздат, 1981. – 120 с.
8. Рзянин Н. Н. Туристский комплекс «Измайлово». – М.: Стройиздат, 1986. – 65 с.
9. Фадеев Б. Г. Туристско-оздоровительные лагеря. – М.: Профиздат, 1969. – 227 с.
10. Городский В. Я. Особенности размещения и планировочной организации курортов в горных условиях Украинских Карпат: Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. арх-ры. – Киев: 1975. – 118 с.
11. Мезенцев И. В. Курортные комплексы пансионаты и принципы их проектирования. (В условиях УССР): Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. арх-ры. – Киев: 1975. – 18 с.

Аннотация. В статье рассмотрена роль окружающей среды и климатических условий при проектировании и строительстве рекреационных и туристических комплексов, в частности в Причерноморье Украины.

Ключевые слова: рекреационные комплексы, туристические комплексы, природно-климатические факторы, архитектурно-художественные решения, рельеф, ландшафт, архитектурно-планировочные решения, композиция.

Abstract. The article considers the role of environmental and climatic conditions in the design and construction of recreational and tourism facilities, particularly in the Black Sea region of Ukraine.

Key words: recreational complexes, tourist resorts, climatic factors, architectural and artistic decisions, relief, landscape, architectural and planning solutions, the composition.